

FIGYELŐ

Hopp Lajos (1927–1996). Váratlanul távozott el, előző számunkban még közölhettük *Könyvtörténet és forráskutatás* című tanulmányát, de a jelenlegibe is kaptunk tőle kéziratot: egy oxfordi analitikus Voltaire-bibliográfia ismertetését. A 18. századi magyar irodalomtörténet neves kutatója volt, aki könyvtörténeti írásaival többször megtszítelte a *Magyar Könyvszemlélt*. Pályája – egyetemi tanulmányai befejezése után – 1951-ben az Akadémiai Könyvtárban vette kezdetét. Megalakulásától, tehát 1956-tól kezdve, négy évtizeden keresztül, egészen haláláig az MTA Irodalomtörténeti Intézet munkatársa, majd osztályvezetője volt. 1960-tól vett részt a *Helikon* című világirodalmi folyóirat szerkesztésében, melynek később szerkesztője lett. A hatvanas évektől kezdve előadásokat tartott az ELTE régi magyar irodalmi tanszékén, majd később a lengyel filológiai tanszéken. 1993-ban Akadémiai Díjban részesült.

Fő kutatási területe a Rákóczi-emigráció nagy író-egyénisége, Mikes Kelemen életművének tudományos igényű feldolgozása volt, 1966-tól kezdve kezdte el a rodostói magyar író munkáinak kritikai kiadás formájában történő publikálását. Mikes hatalmas, részleteiben jórészt még alig ismert teljes írói munkásságát 8 kötetben jelentette meg; az utolsó kötet a közelmúltban látott napvilágot. Sajtó alá rendezte II. Rákóczi Ferenc *Vallomások, Emlékiratok* című kötetét is (1979). A szövegkiadások mellett a Rákóczi-emigrációval kapcsolatban más értékes publikációi is voltak (*Mikes és világa*, Bp. 1973. – *A Rákóczi emigráció Lengyelországban*. Bp. 1973.) Kutatásai kiterjedtek a francia–magyar, török–magyar, bolgár–magyar és főleg a lengyel–magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok történetére is. (*A lengyel–magyar hagyományok újjászületése*. Bp. 1972. – *A lengyel irodalom befogadása Magyarországon 1780–1840*. – *A magyar–lengyel műltszemlélet előzményei*. Bp. 1992.). E munkái mellett kutatásai eredményeit, könyvkritikáit számos külföldi és hazai folyóiratban – köztük a *Magyar Könyvszemléltben* – is közzétette.

Hopp Lajost munkássága közben ragadta el a halál, akkor amikor – hatalmas, általa feltárt forrásanyag birtokában – még számos művel gazdagíthatta volna a magyar tudomány. Szorgalmával és felkészültségével így is gazdag örökséget hagyott ránk és az utókorra. E tudományos örökség mellett a szerény, halkszavú, nagytudású kollégánk emlékét is megőrizzük, aki méltónak bizonyult a magyar irodalom magányosságára kárhóztatott, egyik legemberibb hangú írja életművének a jövő számára való átmentésére.

KÓKAY GYÖRGY

A régi vasi nyomdászok emlékezete. Vas megyének – Nádasy Tamás, Sárvár urának köszönhetően – igen előkelő helye van a magyar nyomdászat történetében. A külföldi egyetemeken humanista szellemmel telítődő főúr, hazatérve a Kanizsai Orsolya hozományaként birtokába került Arx Sárvárra, azt a 16. századi Magyarország szellemi és társadalmi központjává tette. Az 1535-ben alapított iskolájában a kor olyan hírességei tanítottak, mint Dévai Bíró Mátyás, Mélius Juhász Péter és Sylvester János. Ez utóbbi ösztönzésére létesítette 1536-ban a Nádasy- vagy

Sárvár-Újsziget néven emlegetett nyomdát.¹ A Rába-parti kisváros officinájában tevékenykedőket tekintjük Vas megye őnyomdászainak. Név szerint: *Sylvester Jánost*, a Bécsből hozott *Strutius* és egy *névtelen fiatalembert*, továbbá *Abádi Benedeket* és *Sylvester Mihályt*.

A Szénérváralján 1504 körül született Sylvester János Krakkó egyetemén tanulva Vietor Jeromos nyomdájában ismerkedett meg az írásművek sokszorosításának módjával. Tudjuk róla, hogy két német humanista latin könyvéhez² magyar példákat és magyarázatokat készített, segítette a magyar szöveg *kiszedését* és a *korrigálásukat* is ő végezte, Sárvárott pedig Nádasdy megbízásából *nyomdavezetőként* ténykedett. Ezek alapján kerül a vasi őnyomdászok élére.

Arra a hírre, hogy Nádasdy 1536-ban nyomda-felszerelést vásárolt Bécsben és egy német nyomdászt is felfogadott, lelkesen írta urának:

„Elhatároztam, hogy ha a nyomdász megérkezik, én magam is meg fogom tanulni e művészetet. Mert úgy gondolom, hogy a betűmetszésre éppen nem vagyok alkalmatlan.”

A Strutius nevű német nyomdász egy ugyancsak német fiatal nyomdász kíséretében érkezett Sárvárra. Ő azonban csak rövid ideig dolgozott a Rába parti városkában, s a nevét sem ismerjük.³

A nyomda vezetésével megbízott Sylvester János idegenkedve fogadta a magyarul nem tudó német nyomdászokat. Munkájukkal, Mihály nevű testvéröccséhez hasonlóan, elégedetlen volt. Állandó dohogása talán csak akkor szűnhetett, amikor 1539-ben kezébe vehette a nyomda első termékét, az iskola számára írt tankönyvet: a *Grammatica Hungaro-latina* című, a magyar nyelv első tudományos rendszerezését tartalmazó könyvet. Sylvester e művében bizonyította, hogy a magyar nyelv éppúgy szabályokba foglalható, mint a görög és a latin, s hogy ezekkel egyenrangúvá fejleszthető. Könyve elején latinul határozta meg a grammatikát, aminek a magyar megfelelője: *Betűkről való tudomány*. Érdemes megemlíteni, hogy *magyar földön ezek a magyar szavak kerültek először kinyomtatásra*.

A Strutius munkájával kezdettől elégedetlen Sylvester számára kétségtelenné vált, hogy a német nyomdász alkalmatlan a már elkezdett nagy munka, az *Új Testamentum* megfelelő előállítására, hibátlan kinyomtatására. Mivel Nádasdy is fontosnak tartotta Sylvester bibliafordításának, a témához illő és mielőbbi kinyomtatását, a nyomdavezető könnyen elérte nála Strutius menesztését és *Abádi Benedek* személyében új nyomdász alkalmazását. Őt valószínűleg Dévai Bíró Mátyás ajánlotta, ugyanis egyik művének krakkói előállítása során alkalma volt az ott egyetemi tanulmányokat folytató Abádi nyomdai tudásának megismerésére, aminek alapján alkalmasnak tartotta Sylvester nagy munkájának megjelentetésére.

Nem tévedett. A sok magyar könyvet előállító Vietor-féle műhelyben tipográfiai ismereteket szerzett magyar nyomdász nagy munkakedvvel látott hozzá az *Új Testamentum* szedésének befejezéséhez. A betűkészlettel ugyan nem volt elégedett, ezért az előállítás minősége miatt mentegetőzik is:

¹ A sárvári nyomdának, termékeinek, Sylvester Jánosnak nagy az irodalma. Az utóbbiról jó eligazítást nyújt a Sylvester János nevet viselő sárvári könyvtár és a szombathelyi nyomda közös kiadásában a nyomda alapításának 450. évfordulója alkalmából 1987-ben megjelentetett *Sylvester János bibliográfia*.

² HEGEDNDORFF: *Rudimenta Grammatices Donati* (1527) és Heyden SEBALD: *Puerilium colloquiorum Foemulae* (1527).

³ Vásárlásra küldték Bécsbe és nem tért vissza. Sylvester örült, hogy megszabadult a fiútól.

„Mikoron azért láttam volna az betűt, hogy késedelem nélkül nem mivelhetni véle, mint hamarsággal lehetne ugyan azon betűt meg igazíjtám, egy nihányat hozzá csinálván, hogy szapora lenne az dolog és hamarabb vighit írhetnök. Mert jobbnak tetszék, hogy ez könyv hamar kiszemelhetne, no ha nem ighen szíp betűvel volna, hogy nem mint szíp betűre erőködnink nagy kisedelemmel. ... Azért mondom atyámfia, hogy ha én te reád való tekintetből ez munkát fel vüttem, te is kevés vitket meg enghegy mostan, és az első munkánkat jó névvel vegved...”

„Az nyomásból való vitekért” az olvasó bocsánatát kérő Abádi felsorolja a 11 legnagyobbnak tartott hibát, a kisebbeket azzal hagyja figyelmen kívül, mert hite szerint ezeket „akárki ü magától meg igazithattya”.

A 16. század legszebb magyar könyvének tartott *Új Testamentum* nyomtatott szövege ezzel a közléssel zárul: „Uj Szighetben Abádi Benedek n’omtatt’a vala 1541 esztendőben.” Ehhez hozzá kell tennünk, hogy Sylvester Mihály segítségével, amit bizonyossá tesz a nyomdavezetőnek 1540. december 4-én kelt, Nádasdynak írt levele, amelyben bepanaszolja uránál Abádit: „Arcátlanabb lett ugyanis, és emellett rossz társ került melléje, ti. Mihály, az elvetemült ifjú. Ahogyan a közmondás is tartja: megtanul sántikálni, aki sántával lakik.” Az „elvetemült” ifjú, vagyis *Mihály végig munkása volt a Nádasdy nyomdának*, tehát részt vett az *Új Testamentum* előállításában is, amit az is bizonyít, hogy a mű köteteiből Sylvester Jánoshoz és Abádi Benedekhez hasonlóan ő is részesült.

Sárvár nyomdájáról 1541 után nincs hírünk. Minden bizonnyal a háborús viszontagságok némtították el. Elpusztulásával szemben helytállóbbnak tűnik az a nézet, hogy felszerelése Magyaróvárra, annak híres nyomdászához, Huszár Gállhoz került, aki a vándorújtára a sárvári iniciálékat és metszeteket is magával vitte.

A nyomdával együtt eltűnt Sárvárról a benne dolgozó két neves nyomdász, Sylvester János és Abádi Benedek is. Az előbbi az urától kapott birtokra, a Csepreg melletti Gógánfára, majd pedig Bécsbe költözött, ahol a török veszedelemtől írt könyvet 1544-ben, mint *az egyetem héber nyelv professzora* írta alá. Magára hagyottan 1552-ben hagyta itt az árnyékvilágot.⁴ Abádi Benedek pedig másfél évi bolyongás után 1543. március 22-én Wittenberg egyetemén tűnt fel. Miután befejezte a teológiai tanulmányait Eperjesen, majd pedig Szegeden lelkészkedett. Sylvester Mihály Sárvárott maradt és iskolamester lett.

Vas megye folyamatosan emlékezetében tartja az ősnymdászait. Híres munkájukat, az *Új Testamentuot* büszkén sorolja a széles skálájú „vasi könyvek” élére. Az egyetemes magyar művelődés e jeles műve megjelenésének 455. évfordulóját a Vas Megyei Millecenterániumi Szervező Bizottság azzal is hangsúlyozottá tette, hogy a megye gazdag jubileumi eseménysorozatának nyitórendezvényét – kiállítással és nivós előadásokkal rangosítva – a sárvári várban tartotta, méltóképpen emlékezve az *Új Testamentumra* és előállítóira.

KUNTÁR LAJOS

Az Archives du Futur könyvsorozatról. Az Archives et Musée de la Littérature a belgiumi frankofón irodalomtudomány legfontosabb műhelye. Igazgatója Marc Quaghebeur költő és esszéista, aki több munkatársával együtt a leuveni katolikus egyetem diákja volt. Tanáraik honosították meg Belgiumban a szövegkiadás tudományát és hangsúlyozták az összehasonlító irodalomtudomány jelentőségét. Az Archives munkatársai közül többen is fontos írói generációjuknak – a ma ötven körül járóknak – így Paul Emond nemzetközileg elismert drámaíró és regényíró, Frans de Haes pedig költő, angol, flamand, héber és szanskrit versek fordítója. Ez utóbbi

⁴ FÖNYAD Pál: Sylvester János Bécsben. Sárvár, 1995. 38. p.

társszerkesztője a *Courrier du Centre International d'Études Poétiques*-nak. A folyóiratot 1954-ben hozták létre, 1969. óta tartozik az Archives-hoz.

Az Archives-ot magát 1958-ban alapították. Őt részlege van; levéltári, színházi, költői, audiovizuális és kutatói. Az Archives kiváltképpen az elmúlt két évtizedben komoly figyelmet szentelt a belgiumi francia nyelvű irodalom dokumentumai összegyűjtésének és megőrzésének, története feldolgozásának. Belga tudósok mindig megbecsült képviselői voltak a nemzetközi irodalomtudománynak, de a belga irodalom szervezett kutatása csupán az Archives munkájának köszönhető.

Az Archives et Musée de Littérature irányítja és szerkeszti az Éditions Labor-nál megjelenő *Archives du Futur* című könyvsorozatot, melynek – az elmúlt tizenöt évben – mintegy ötven kötete jelent meg. Az Archives hatalmas levéltári és dokumentációs anyagának segítségével (több mint 7400 dossziében tárolnak kéziratos anyagot, különösen az avantgárd gyűjtemény gazdag kiadták Constant Malba és Marie Gevers teljes levelezését és Charles Van Lerberghe-nek (akit még Kosztolányi fordított) Albert Mockelhez intézett leveleit. Az Archives gondozásában készül Verhaeren összes művének kritikai kiadása is, eddig ebből két kötetnyi vers és a Verhaeren – Stefan Zweig levelezés készült el.

Az *Archives du Futur* sorozat neves szerzők kötetbe soha nem foglalt írásait gyűjti össze, így Maeterlinck korai cikkeit és interjút (1886–1896) vagy Marcel Lecomte irodalmi és képzőművészeti krónikáit. Az egyik könyv Georges Simenon regényhőseinek indexét tartalmazza, a másik a belga irodalmi folyóiratok anotált bibliográfiáját adja. A sorozatban megjelennek átfogó tanulmányok a belga irodalom múltjáról, így Joseph Hanse műve a belga irodalom kialakulásáról, Marcel Biron monográfiája a belga moderniségről, és a Jean Weisgerber szerkesztette tanulmánykötet a belga irodalmi avantgárdról. Ez utóbbinak érdekessége az, hogy a belgiumi francia és flamand nyelvű irodalom történetét először tárgyalja együtt, komparatista módon.

Az *Archives du Futur* sorozat monográfiákat és kollektív tanulmányköteteket szentel régi és kortársi belga íróknak, így a nálunk is jól ismert Rodenbacknak, akivel hajdan Ripple-Rónai dolgozott együtt, és akit Kosztolányi is fordított, vagy a Jacques Sojcher-nek. Ez utóbbi szerkesztette 1980-ban a *Belgique malgré tout* című tanulmánykötete, amely a belga irodalmi öntudat újraszületésének (vagy mások szerint megszületésének) szimbolikus nyitánya. A megelőző évtizedekben egyre hangosabban és egyre nyomatékosabban tagadták a többé-kevésbé önálló (francia) belga kultúra és irodalom létét; a „Belgium mindenek ellenére” mintegy hetven szerzője, jobbára fiatal és az avantgárdhoz közel álló író, kritikus, szociológus viszont egyfajta sajátos „belgaság” mellett voksolt. A tanulmánykötet egyik munkatársa volt a már említett Marc Quaghebeur, az Archives et Musée de la Littérature igazgatója és az *Archives du Futur* könyvsorozat főszerkesztője. A könyvsorozat a belga irodalmi múlt és jelen feldolgozásával – kiadásával a *Belgique malgré tout* szerzőinek igazát kívánja bizonyítani.